

27. Belgradlı Vâlihî ve Dîvân'ı¹

Havva TOK YILDIZ²

APA: Tok Yıldız, H. (2024). Belgradlı Vâlihî ve Bilinmeyen Dîvâm. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 520-541. **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825126>

Öz

16. yüzyılda yaşayan ve asıl adı Mehmed olan Belgradlı şair, Vâlihî mahlasıyla bilinmektedir. Vâlihî'nin hayatı hakkında edinilen bilgiler yalnızca Latîfi Tezkiresi'ne dayanmaktadır. Vâlihî'nin Mehmed-i Gâv-çesm (öküz gözlü) lakabıyla anıldığını, aynı zamanda taklitçi, bilgisiz ve kusurlu olduğunu ifade eden Latîfi, şairin Ahmed-i Üştür-leb (deve dudaklı) lakaplı bir kardeşi olduğu bilgisini de verir. Latîfi, çağdaşı Vâlihî hakkında ağır eleştirilerde bulunur. Vâlihî'nin kendisi hakkında bir hiciv yazmasından dolayı şairi ahlakî ve edebî açıdan ağır bir şekilde yeren Latîfi, kardeş şairlerin kaleme aldıkları müşterek manzumelerden örnekler verir ve bu manzumelerin taklit edilmiş, manasız ve boş sözler olduğunu iddia eder. Bu çalışmada Vâlihî'nin kaynaklarda varlığından bahsedilmeyen dîvâmı tanıtılmıştır. Belgradlı Vâlihî Dîvânı Berlin Eyalet Kütüphanesi, Doğu el yazmaları bölümünde Diez A oct. 30 numarada kayıtlıdır. 1600 senesi not düşülerek kaydedilen nüsha, 58 varaktan müteşekkildir. Baştan ve sondan eksik olan nüsha şairin yalnızca gazellerini içermektedir. Nüshada tespit edilen 317 gazelden çoğu Fuzûlî, Zâtî, Necâtî, Ahmed Paşa gibi devrin tanınmış şairlerine ya da Âmrî gibi şairin çağdaşlarına yazılmış nazirelerdir. Gazeller muhteva yönünden incelendiğinde âşıkâne ve şühâne gazellerin çoğunlukta olduğu görülür. Vâlihî'nin eğitim yönüyle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamasa da gazelleri şekil yönünden değerlendirildiğinde şairin kafiye ve aruz tekniği açısından yetkin olduğu görülür. Bu çalışmada öncelikle kaynaklarda hayatı ve dîvâmı hakkında sınırlı bilgiler bulunan Belgradlı Vâlihî Dîvân'ının tespit edilen tek nüshası tanıtıldı. Akabinde Vâlihî'nin şiirlerinden örnekler verilerek Latîfi'nin mezkûr iddialarına karşı incelenen şiirler çerçevesinde şairin edebî yönüne değinildi.

Anahtar kelimeler: Belgrad, Vâlihî, Latîfi, dîvân, tezkire

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik İzni: Bu çalışma, etik izni gerektirmeyen metin merkezli bir çalışmadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / İthenticate / İntihal, Oran: %8

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 24.07.2024-**Kabul Tarihi:** 20.09.2024-**Yayın Tarihi:** 21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825126>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr., Bağımsız Araştırmacı / Dr., Independent Researcher, Turkish Music Department (Sivas, Türkiye), tk.havva@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-1086-3921>

Valihi from Belgrade and His Diwan³

Abstract

The Belgradian poet of the 16th century with the first name Mehmed is known under the pseudonym Valihi. Information on Valihi's life is only based on Latifi Tadhkirah. Expressing that Valihi is called Mehmed-i Gav-cesm (ox-eyed) and is an imitative, illiterate, and defective person, Latifi also informs that the poet has a brother called Ahmed-i Ustur-leb (camel-lipped). Heavily criticizing his contemporary, Valihi, and reviling him morally and literally as the poet wrote a satire about himself, Latifi exemplifies the collaborative poems written by the poet brothers and argues that these are imitated, unexpressive, and just empty words. In this study, a diwan by Valihi unmentioned in the sources has been introduced. Diwan by Valihi from Belgrade is found in the Oriental Manuscripts section of Berlin State Library with the call number Diez A oct. 30 and the year 1600 and composed of 58 leaves. Incomplete from beginning and end, it only reveals the poet's ghazals. 317 ghazals identified in the copy are mostly naziras for the recognized poets of the era, namely Fuzuli, Zati, Necati, and Ahmed Pasha, or contemporaries of the poet such as Amri. Contextual analysis of the ghazals reveals that amorous and suhana ghazals constitute the majority. No information was obtained regarding the educational side of Valihi, while the stylistic analysis of his ghazals reveals his competence in rhyme and aruz technique. In this study, the only copy of Valihi's Diwan identified with limited information on his life and Diwan has been introduced, then Valihi's poems have been exemplified and the poet's literary side has been mentioned through his poems analyzed despite Latifi's aforementioned claims.

Keywords: Belgrade, Valihi, Latifi, diwan, tadhkirah

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 8

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 24.07.2024-**Acceptance Date:** 20.09.2024-

Publication Date: 21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13825126>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren Belgrad, yaklaşık 350 yıl Osmanlı Devleti tarafından yönetilmiştir (Dávid, 2001: 406). Osmanlı, bu süreçte uzlaşmacı fetih politikasıyla birçok Belgradlı şairi himaye ederken birçoğunun da yetişmesine katkı sağlamıştır. Bu şairlerden biri de Belgradlı Vâlihî'dir. Vâlihî hakkında edinilen bilgiler yalnızca Latîfi Tezkiresi'ne dayanmaktadır. Ondandır bahseden diğer kaynaklar Latîfi Tezkiresi'ndeki bilgiler etrafında şekillenmiştir. Latîfi, Belgradlı olarak tanıttığı şairi, şahsına yazdığı bir hicivden dolayı eleştirir. Bu bilgiden iki şairin aynı yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır.

Latîfi, Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ adlı eserinde Vâlihî-i Belgrâdî başlığında yer verdiği şairi, çok ağır bir dille hakaret derecesinde eleştirir (Canım, 2018: 545). Vâlihî'yi şiir alanında bilgisiz ve taklitçi olarak vafeden Latîfi, onun Mehmed-i Gâv-çeşm(öküz gözlü) lakabıyla bilindiğini aynı zamanda Ahmed-i Üştür-leb (deve dudaklı) lakaplı bir de kardeşi olduğunu belirtir. Vâlihî ve kardeşini, kendilerini akıllı sanan, kendilerinden daha iyi ve daha kabiliyetli insanlar bulunabileceğine asla inanmayıp binlerce kesin delil gösterilse dahi inanmayan inatçı karakterler olarak tanıtır. Latîfi, Vâlihî'yi takti, vezin ve bahir bilmediğinden bir şiirin harflerini, sekte ve duraklarını saymakla; kardeşini ise şiiri ölçerek yazıp bir iki kelime fazla geldiğinde bu fazlalık deyip bölerek şiirin hakkını verememekle eleştirir. Latîfi, "Her ikisi de bir güzeli medhederler ama beceremeyip bu medhi yergiye dönüştürürler." dediği kardeş şairlerin değersiz kabul ettiği müşterek şiirlerinden örnekler verir:

"İkisi dahî hodbince ve kendüden uluca ' acep tırfalar ve garîb tuhfelerdür. Her biri zu' m-ı fâsıdince ' akl-ı evvel geçinüp selefde ve halefde bir kimesnenün vücûdına ve ' âlemde kendülerden gayrı bir kimesnede dahî ' akl-ı selîm ve tab' -ı müstakîm var idüğine kaç' â kâyil degüllerdür ve bir kavle biñ hüccet-i kâti' a ve hezârân berâhîn-i sâti' a irâd u ibrâz itseñ kendü i' tîkâd u inâdları tarîkından dönmeğe kâbil degüllerdür. Yine bu hâl ile her biri bir şâ' ir ve fenn-i şî' rde üstâd-ı mâhir geçerler. Bu kıyâmetdür ki takâtî' u evzân ve ahvâl-i buhûr u mîzân bilmedüklerinden biri şî' rün hürûfın ve cezm ü vukûfın şayar ve biri dahî çöpden bir endâze düzüp didüğü şî' rün mısrâ' ların ölçer bu kâbiliyyetle hem-pençe-i Hüsrev ü Nizâmî geçer ve bir iki harf ziyâde gelse terhîm diyüp taqsîm idüp iki böler ve lafzı murâdın virmez iken fikr-i fâsıdince bir dilberi medh iderler ammâ medhleri zemme ve vaşfları nemme çıkar. Her kaçan kim şî' r diseler iştirâk üzre dirler ve zerâfetlerinden h'ân-ı hezeli çöp ile yerler. Bu maṭla' -ı nâ-maṭbû' anların iştirâk üzre didüğü şî' rdendür.

Mısrâ': Mehmed-i Gâv-çeşm dir ki: Her kaçan ol mâhî görsem ayı gördüm şanurum

Ahmed-i Üştür-leb dir ki: Tal' at-ı meymûn cihân-ârâyı gördüm şanurum"(Canım, 2018: 545-546).

Belgrad'ın ileri gelenlerinden biri vefat edince Vâlihî ve kardeşinden bir mersiye ile vefat eden kişiyi anmaları istenir. Mezkûr şairler de "O dediğiniz kişi vefat edeli bir hafta oldu, mersiye ile biz kimi övelim?" derler. Latîfi, bu latîfeyle iki şairin gülünç durumda olduklarından bahsederken aynı zamanda yaşadığı dönemde "ben eşsizim" diyen taklitçi ve şair geçinen kimselerin çokluğundan da yakınır:

"Latîfe: Ol diyârda a' yân-ı kibârdan biri fevt olduğda ahaveyn-i mezkûrdan birine didiler ki fülân kimesne ekâbirden hayli buzurkvâr u ' âli-mîkdâr kimesne idi. Bir kaç beyt mersiyye ne hoş dimedüñüz gâyetde maḥall ü münâsib ve lâzım u lâbüd idi didükde şöyle cevâb virdi ki ol didüñünüz kimesne bir haftadur fevt olalı biz mersiyyeyi kime diyelüm ve ol hayâtdan el yudı gitdi biz mersiyye ile kimi ögelüm didi. Zamânumuzda bunuñ gibi yadigârlar ve tırfâ-i rûzgârlar çok olur. Her biri fenn-i nazmuñ ' ırzın ve erbâb-ı şî' rün beytin bozup "ene ferîdün" da' vâsın kıılurlar.

Beyt: Şâ' irleri var şimdi zamânuñ bunu bilmez

Mersiyye ölüye mi dinür yoḥsa diriye" (Canım, 2018: 546).

Vâlihî'nin bilgili ve yol gösterici geçindiğini söyleyen Latîfi, "İlim öğrenmek için birçok muğlim öğretmen onun önünde diz çökmüştür, dervişler gibi başını yere eğerek haysiyetini yere düşürmüştür." diyerek şair hakkında ağır eleştirilerde bulunur:

"Vâlihî-i mezkûr hayli zû-fünûn u daķıka ve reh-nümûn geçer. Mü'ellif-i metn-i mühmele ve muşannif-i şerh-i mücmeledür. Darabe yadribü ve fa'ale yef alü bâbların tekmil ü taşşilinde nice mu'allim-i muğlim önünde diz çökmüştür. Ve dervişler gibi ser-be-zemîn itmekle âb-ı rûyın yire dökmişlerdür.

Beyt: Cümle mechûlûn idinmedi birini ma'lûm

Gerçi zu'mınca yetişmiş geçinür monlâya

Bu cehl ü âabâvet ve óumú u belâhetle fâzil u faúih geçinüp fuúaóâ ile bâb-ı encâsdan mübâóaae itdükte maóalle âüret virmeyüp sözünü boázına üüdülar ve cehlin yüzine urup eirzın yüdülar." (Canım, 2018: 558).

Latîfi; hesap kitap bilmediğini, bir konuyu açıklarken yarısını unuttuğunu, musiki makamlarından habersiz olduğunu söyleyerek yerdiği Vâlihî'yi, eğlence ve içki meclislerinde kalbi coşturan sözler söyleyen ve su gibi para harcayan biri olarak tanıtır. Vâlihî'nin mezkûr yaşantısı karşında, "Neden harcamasın ki arkasında darphanesi var idi." diyen Latîfi, Vâlihî'nin kadın tavırlarının ardında düşmanlarına karşı bir asker gibi davrandığını ifade ederken aynı zamanda onu eşcinsellikle de suçlamaktadır:

"Ve fenn-i hisâbda hod muhâsib-i serî' u'l-hisâb bir ayağı üzerine cümlenüñ durúbına cevâb virür geçer ammâ mes'ele-i taşnífde anı münâşafa ider olsa nişfın bulamaz ve vüfûr-ı kâbiliyyetinden iki öküze yem bulamazdı. İki dördü cümle itmelü olsa sekiz toköz şayardı ve ta'dâd-ı erba'ada dört ayağın bir yire tayardı ve 'ilm-i maķâmâtdan dağı habir ve elhân u âvâzede bî-naẓir geçirdi. Ammâ h'ânende-i nâ-sâz ve güyende-i bed-âvâzedür ki nağamâtı cân-tırâş u dil-hırâş ve sühân-ı 'ómr-i 'aziz ve erre-i cân-ı leziẓ idi. İllâ sâde-rûlhıgı zamânında mey meclislerinde mest olup âh minnî didükde erbâb-ı zevkden niceler ardında kalb kalb olup çargâhda râst maķâmın ve İsfahân u 'Irâkuñ 'acemi dergâhında se-darb ile se-gâh uşûlin çalup gerdâniyede büselige muhayyer olurlardı. Her biri bir uşûle darbin ururdu ve tâzelügi zamânında hayli 'azîmü's-şân çeledi ve vaz'-ı veķârda devrânüñ bir merdüm-i mechûlû'n-nesebi ve nâ-ma'lûmü'l-hasebi idi. İzhâr-ı bezl ü sehâ idüp aççayı şu gibi harcanurdu. Nice harcanmasun ki darbhânesi işlerdi ve ardından gelürü var idi ve haşm ile muhâşamada muķdîm ü çerf idi. Egerçi vaz'ı zenânedür ammâ bir yüzden düşmen eridür. Hamle-i hîzânla nicelerüñ nefsin depelemiş ve nâr-ı gayz u gâzâbını teskîn ü itfâ itmege mâ-i merdândan derûmına şu sepelemişdür.

Beyt: Nice bir nefse uyup 'aybını halkuñ açalum

Çoyalum hâlet-i mazîyi geçenden geçelüm" (Canım, 2018: 547-548).

Bu ortamda bunca ayıp ve günahı yermenin tabiatına uygun olmadığını ancak bunları mecburen söylemesi gerektiğini ifade eden Latîfi, iki şairin zamanında kendisi için vezinsiz ve kafiyesiz bir hiciv kaleme alarak saçma sapan sözlerle iftira attıklarını, bu sebeple onlara iltifat yerine söyledikleri hezelin zeyli olarak Ahmet Paşa'nın kt'asını yazdığını belirtir:

"Bu mecmae-ı euyûb ve menbae-ı zünûbuñ bu mertebede kimsenüñ zemmin itmek muítezâ-yı üabèi degüldür. Ammâ bi'z-zârürî lâzım gelmişdür ve bu maóalde bunları böyle taórir itmek úatumda güyiyâ cümle-i vâcibâtdan olmuşdur. Zîrâ bir zamânda bu faúir ü óaúir óaúúunda bir úaç beyt bî-vezn ü úâfiye hicv dimişler ve bühtân-ı eaóîm idüp herzeler yimişler. Gördüm ki bunlar bu fende baósdan óaricdür ilüifât itmeyüp gönderdikleri hezelüñ zeyline Aómed Paşanuñ bu úüèeasın nañíoaten taórir

itdüm.

Қıt‘ a: Hâtır-ı şâ‘ir âbgîne-şifat

Şınmadın pür-şafâ güher görünür

Şıncaқ key şaқın velî andan

Başdan ayağa neşter görünür

Beyt: Zehr ile ölürse ölsün virme tiryâk ey tabîb

Қуyırғın başdı şu kim қаşд ile mâr-ı hıқденüñ” (Canım, 2018: 548).

Bu açıklamalardan görüldüğü üzere iki şairin kendisi hakkında yazdığı hicve oldukça sinirlenen Latîfi, eleştirinin dozunu hakaret boyutuna taşımıştır. Latîfi Tezkiresi’nde Vâlihî’ye ait olarak verilen manzumeler, üzerinde çalıştığımız nüshada yer almamaktadır.

Nüsha Tavsifi ve Fiziksel Özellikleri

Ölçüleri: 21,5x13,5cm

Varak: 58

Sütun: Çift sütunludur. Sağ tarafta yer alan sayfalar reddâdelidir.

Satır: 17

Yazı: Rik’a

Renk: Kırmızı-siyah mürekkepli.

Cilt: Açık kahverengi meşin kaplı mukavva cilt, altın cetvelli.

Kâğıt: Nohûdî renk, âharlı kâğıt.

Müstensih: Müstensih tespit edilememiştir.

İstinsah Tarihi: İstinsah tarihi tespit edilememiştir.

Baş: Gicesi қadr ola yāruñ gündüzi bayrām ola
Vâlihî devr itdigince tırmadın devrân-ı ‘îd

Son: Vâlihî yanında bu dil-berlerüñ
Cümle dānā-y-ıla nādān bir olur

Berlin Devlet Kütüphanesi, Doğu El Yazmaları Koleksiyonu, Diez A oct. 30 yer numarasıyla kayıtlı olan nüsha, 58 varaktan müteşekkildir. Dîvânın başlangıcında yedi, sonunda dokuz vikaye sayfası yer almaktadır. Baş ve son kısımlarda yer yer su lekeleri ve kopukluklar mevcuttur. Baş kısmında yer alan sekizinci vikaye sayfasında, dîvânın geri kalanındaki yazı stilinden farklı, “Du‘āñuz қаbül eyleye اللَّهُمَّ إِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ el-қаdı Murād Efendi, hâcî ğufira lehü en-nâib İbrâhîm Efendi, hâcî ğufira lehü defter-dâr Mehemmed Efendi, hâlâ Belik Sulţān Süleymān Ağa bâkî kulu, baş bâkî kulu Aḥmed Efendi, şâhidi pâdişâhum Muşafâ Ağa hücçet Efendi ve’s-selām.” yazılı bir fevâid kaydı yer almaktadır. 1b sayfasında “Dîvân-ı

Vâlihî-i Belâradî” ibaresinden başka dîvânda herhangi bir mühür veya ferâğ kaydı yoktur. Muhtelif sayfalara, fevâid kaydındaki -malik olduğu düşünölen- yazı stiliyle notlar düşünölmüş ve Arapça-Farsça şiiirler eklenmiştir. Örneğın 53a sayfasındaki der-kenâra, “Rıdvân’da akça=dokuz bin” alacak notu yazılmıştır.

Nüşhada herhangi bir kaydın bulunmamasının sebebi nüshanın baştan ve sondan eksik olmasıdır. İçerisinde yalnızca gazellerin yer aldığı nüsha, 2a sayfasından başlar ancak bu sayfanın başında revî harfi ذ ile biten bir makta beyti yer alır. Bu da nüshanın sonradan numaralandırıldığını işaret eder. 2a’daki reddâdede “-çeşmün” ifadesi yer alırken 3a sayfası “ey güneş yüzlüm” ifadesiyle başlar. Bu remiz, 2a ile 3a arasında eksik varak olduğuna işaret eder. 51b’de ه ile işaret edilen reddâdeden sonra 52a sayfasında yer alan gazelin revî harfi ر ile devam eder. Nüşhadaki reddâdeler takip edildiğinde 51b sayfasının devamı olan sayfanın 56a’da yer aldığı görölmektedir. 52a sayfasından 58b sayfasına kadar olan sayfaların tasnifi karışmıştır. Üzerinde çalışmaya başlanıldığında 52 varak olan nüshaya çalışma esnasında kütüphane tarafından yeni mikrofilmler eklenmiş ve nüsha toplamda 58 varak olmuştur. Bu da nüshaya sonradan eklenen sayfaların numaralandırılmasının ve dolayısıyla tasnifinin hatalı olduğuna işaret eder.

Nüşhanın müellif ya da müstensih hattı olduğuna dair kesin bir delil bulunmasa da bazı remizler vardır. Örneğın 16a’da yer alan gazelin birinci mısraındaki “şurâhîyi” kelimesinde “-şurâ” ibaresinin üzerine “-hîyi” şeklinde bir ekleme yapılmıştır. 8b, 19b, 33a, 34b ve 57a sayfalarında da der-kenârlara şairin diğeri şiiirleri yazılmıştır. Elbette yalnızca bu remizlerden yola çıkarak çalışılan ünük nüsha için müstensih hattı demek kaynağı ispatlanamaz bir bilgi olur. Nüşhada herhangi bir sah kaydı olmadığı dikkate alındığında, müellifin nüshayı tebyiz etmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

Dîvânın Şekil ve Muhteva Özellikleri

Revi Harfi	Gazel Sayısı	Revi Harfi	Gazel Sayısı
ذ 1	غ 4		
ر 68	ف 3		
ز 22	ق 14		
س 1	ك 19		
ش 12	ل 15		
ص 1	م 50		
ض 1	ن 46		
ط 1	و 2		
ظ 1	ه 41		
ع 2	ی 13		

Toplam: 317

Tablo 1 Vâlihî Dîvânı’nda yer alan gazellerin verileri

Tabloya bakıldığında Vâlihî'nin sırasıyla en çok -z,-h,-r,-n,-m harfleriyle gazeller yazdığı görülür. Nüshanın baştan ve sondan eksik olduğu dikkate alındığında şair, her harften en az bir gazele yer vermiştir. Nüshada 317 gazel tespit edilmiştir. Dört beyitlik bir na-tamam gazel, beş beyitlik 258 gazel, altı beyitlik 15 gazel, yedi beyitlik 35 gazel ve dokuz beyitlik iki gazel yer alır. Nüshada muhtelif sayfalarda olan eksiklikler dolayısıyla bazı gazellerin beyit sayısı tespit edilememiştir. Bu eksiklikler şu şekilde sıralanabilir. 2a ile başlayan sayfa - harfinden eksik bir matla ile başlar. 51b'de yer alan نه-reddâdesinden sonra 52a -çeşmüm olarak başlar. daha önce de zikredildiği üzere 51b ile 58a arasındaki sayfaların tasnifi hatalıdır. Bu sebeple 53b, 54a 55b ve 56a sayfalarında yer alan şiirler de eksiktir. Bu şiirlerin kaç beyit olduğu ve sayfaların arasında kaç vırağın eksik olduğu tespit edilememiştir.

Gazellerinin tamamında “Vâlihî” mahlasına yer veren şair, gazellerini “harfî’-r râ, harfî’z- ze” şeklinde başlıklandırırken aynı harfteki gazellerini ise “ve lehû eyzan” ibaresiyle başlıklandırmayı tercih etmiştir.

Âşikâne ve şühâne tarzda yazdığı gazellerinin çoğunu nazire şeklinde kaleme alan şair için bir nazire şairi demek yanlış olmaz. Genellikle Fuzûlî, Zâtî, Necâtî, Ahmed Paşa gibi tanınmış şairleri tanzir eden şair, Amrî gibi daha az tanınan dîvân şairlerine de nazire yazmıştır.

Okunulan gazellerin neredeyse tamamı naziredir. Tespit edilen şairlerin zemin şiirleri ile Vâlihî'nin nazirelerinin matla'ları karşılıklı olarak şu şekildedir:

Vâlihî

Gelmez lebûn gibi baña hergiz şeker lezîz

Olmaz ruhuñ gibi dañı bir verd-i ter lezîz (v.2a) Ahmed Paşa

Oldı turunc-ı ğabğabuñ ey sîm-ber lezîz

Olmaz behişt mîveleri bu kadar lezîz (Tarlan,1992: 133)

Vâlihî

Çadd-i ser-keşdür ol serv-i ser-efrâz

Niyâz itdükce ben dâ'im ider nâz (v.9b) Amrî

Kanı kaddûn gibi serv-i ser-efrâz

Ki bergi şîve ola mîvesi nâz (Çavuşoğlu, 1979: 27)

Vâlihî

Ben hâste sîne virse o dil-ber bu âb-ı luţf

Perverdesini şañki dirler ol âb-ı luţf (v.18a) Amrî

Cân hokkasında hâl-i lebûn müşk-i nâb-ı luţf

Dil şîşesinde âb-ı 'izârûn gülâb-ı luţf (Çavuşoğlu, 1979: 30)

Vâlihî

Çadd-i yâri seyr kılsun serv-i mevzûn isteyen

Zülfine itsün nazar baht-ı hümâyûn isteyen (v.36b) Amrî

Sâkîyi agzından öpsün câm-ı gülgûn isteyen

Söze çeksün lâ'ı-i nâbın dürr-i meknûn isteyen (Çavuşoğlu, 1979: 41)

Vâlihî

Rûh-ı kudsi cism-i hâke çünki olmuşdur kafes

Ṭaň mıdur feryâd u zârı diñmese hiç bir nefes (v.13b) Fuzûlî

Mesken ey bülbül saña geh şâh-i güldür geh kafes

Nice ‘âşıkısan ki âhuñdan dutuşmaz hâr ü has (Tarlan, 2009: 317)

Vâlihî

Gel şurâhiyi ele al sâkiyâ meydâne baş

Meclise rindâne geldüñ ayağüñ merdâne baş (v.16a) Necâtî

Yâra yol iki qademdür birisi câna baş

Çünki bu meydâna geldüñ ayağüñ merdâne baş (Tarlan, 1997: 616)

Vâlihî

‘Âlem içinde naqş olalı ey nigâr haṭ

Haṭṭuñ mişâli gelmedi bir yâdigâr haṭ (v.16b) Necâtî

El şundi hüsñ dâmenine ey nigâr haṭ

Qoma ki çıqa dâ’ireden zinhâr haṭ (Tarlan, 1997: 303)

Vâlihî

Göre mi gözlerümüz yine yazı

İde mi güllere bülbül niyâzı (v.57a) Necâtî

Niyâzum öğredür dil-dâra nâzı

Gel ey ‘âşıkıların nâz ü niyâzı (Tarlan, 1997: 424)

Vâlihî

Her kişi ki itmişdür ol rûh-ı revândan hażz

Girse dağı itmezdim bu bâğ-ı cinândan hażz (v.16b) Necâtî

Doldur var iken sâķi yâķüt-ı revândan haż

Çün ‘ömr degül bâķi al ķüt-ı revândan haż (Tarlan, 1997: 44)

Vâlihî

Diyâr-ı gurbete düşdüm bütün dünyâda yârum yok

Yenice bile seyr eyley qara gözlü nigârum yok (v.18b) Zâtî

Garîbem gurbete düşdüm gönül âvâre yârum yok

Benüm âh itdügüm ‘ayb eylemeñ kim ihtiyârum yok (Tarlan, 1979: 63)

Vâlihî

Diñmez ise ṭaň mıdur feryâd u zârı bülbülüñ

Kim yeter gül şevķine bağırnda nârı bülbülüñ (v.21a) Zâtî

‘Âlem-i vuşlatda olmuşken mekânı bülbülüñ

Havf-ı hecr ile tutar ahı cihâm bülbülün (Tarlın, 1979: 99)

Vâlihî

Küyünün vaşfın işidüp senün ey hüsn-i cemîl

N'ola cennetden şu yutup çıkısa cüy-ı Selsebîl (v.24b) Zâfî

Cür'a-i câm-ı lebün görse diye hür-i cemîl

Sûre-i Kevser hakı çıkıdı gözinden Selsebîl (Tarlın, 1979: 149)

Vâlihî, şiir hakkındaki poetikasını gazellerinin makta bölümünde genellikle fahriye şeklinde açıklar. Şiirlerinin İranlı meşhur şair Selmân-ı Savecî'nin şiirlerine benzer olduğunu iddia eden şair, yaşadığı dönem şairleri arasında kendisinin olgun bir şair olduğunu iddia ederken onlardan daha üstün olduğunu da ima eder:

N'ola Selmâne-mânend olsa şi' rüm Vâlihî her geh

Bugün erbâb-ı nazmuñ içre ben şâhib-kemâl oldum (g. 15:5)

Şairler sözlerini ve sözlerini yazıya döken kalemlerini medhederken onları genellikle sihir, büyü, tılsım gibi sıfatlarla terkip ederler. Ağzlarından çıkan her söz, ilham yoluyla kendilerine bahşedilmiştir. Bu sebeple kendilerini birer aktarıcı gibi gören şairler, söyledikleri sözlerin de sihirli olduğunu ifade ederek mertebelerini yükseltirler. Vâlihî de şiirlerinde sıklıkla sözlerinin eşsiz güzellikte olduğunu, onların bazen ilahî bazen beşerî ilham yoluyla kendisine bahşedildiğini ifade eder. Şair aşağıda yer alan beyitte, sevgilinin gözü ve sözünü dile getirdiği için şiirlerinin büyüleyici bir hâl aldığı ifade ederken bu sihir ve büyü dolu sözlerine şahitlik etmek isteyenleri de şiirlerini görmeye davet eder:

Vâlihî yârün göziyle sözi vaşfında bugün

Görsün eş' arum benüm pür-sihr ü efsün isteyen (g. 16:5)

Dîvân şairleri sıklıkla kendilerini meşhur âşıklarla kıyaslamakta bir beis görmez hatta bazen onlardan daha üstün olduklarını dile getirirler. Tasavvuf ilmi etrafında şekillenen çoğu dîvân şairi, aşkı tanımlarken beşerî aşktan ilahî aşka evrilen bir mertebe olarak yorumlamış ve bu minvalde aşkı en yüce şekilde kendilerinin yaşadığını iddia etmişlerdir. Şekil itibarıyla beşerî aşkın tanımı gibi görünen beyitte, ilahî aşkın vuslatıyla feryât eden Vâlihî, sevgilinin mahallesinin gül bahçesinde ettiği feryadı, binlerce bülbülün bir araya gelse edemeyeceğini iddia eder:

Gülşen-i küyında yârün Vâlihî nâlem benüm

Eyleyemez bir yere gelse hezârî bülbülün (g.13:7)

Yine aşağıda yer alan beyitte kendisini Mecnûn'a benzeten şair, Mecnûn gibi kesretten vahdete bir yolculukta sırrını faş eder. Kendisine seslenerek Mecnûn gibi çıplak yürü diyen şair, bu saatten sonra akıl ve namusla işi olmadığını ifade ederek melamet hırkasını çoktan giydiğini ima eder:

Yüri ser-pâ bürehne Vâlihî Mecnûn gibi dâ'im

Benüm şimdengirü bu 'aql u nâmüs-ıla kârum yoq (g.12:5)

Vâlihî'nin gazellerinin odağında aşk mefhumu vardır. Sevgiliye aşkı ispat ederken sevgilinin asla onu ağyar ile bir tutmamasını söyleyen şair, aşk potasından geçerken öylesine incelmıştır ki sararmış teni de

bunun kanıtıdır. İhâm-ı tenâsüb yoluyla aşkın haddesinden geçen şair, bir altına dönüşür. O, geçtiği bu merhaleden sonra artık sözün kendisi olmuştur:

Beni her kalb ile bir görme gel ey sîm-ten hergîz
Ten-i zerdümle ben bir püte-i ‘aşk içre kâl oldum (g.15:2)

Aşk uçsuz bucaksız bir deryadır. Bir kere girmeye gör ne başı vardır ne sonu. Aşk denizine düşen kıyıya ulaşmak istemesin diyen şair, dipsiz, hadsiz ve hudutsuz olarak nitelendirdiği bu aşkın hâli olabildiğince hesapsız yaşanılması taraftarıdır:

Baħr-ı ‘aşka düşüben hadd ü kenâr istemesün
Kimse ka‘ rına erişmez ulı deryâdur bu (g.17:4)

Vâlihî, divânda yer alan şiirlerinde aşk mefhumundan bahsederken genellikle meşhur âşıkları tanık gösterir. Bu âşıklardan en meşhuru Mecnûn olsa da onun şiirlerindeki esas âşık Ferhâd’dır. Aşk mefhumu söz konusu edildiğinde ise pragmatist bir yaklaşım benimseyen şairin Ferhâd’ı seçmesi ise kaçınılmazdır:

Her kim çıkarsa sufre ile hây u hû idüp
Ferhâdı şatuban daħı ekkâl bu küh-sâr (g.2:4)
Daħı Ferhâdı yâd idüp dün ü gün
İderler tağlar anuñçün ser-âğâz (g.3:3)
Ferhâduñ âh u nâlesine hem-ziyân olan
Ol küh-ı Bî-sütündaki tağlar imiş dirîğ (g.10:4)

Şairlerin meşhur âşıklarla kendilerini kıyasladığı, bazen onlardan üstün olduklarını iddia ettikleri malumdur. “En sadık âşık benim Mecnûn’un sadece adı var” diyen Fuzûlî’ye nispetle Vâlihî de ondan geri durmaz. Vâlihî, sevgilinin siyah saçlarının gamıyla öyle mahvolmuştur ki bu yokluk çölünde Mecnûn’u seyretmek isteyenin kendisine bakması yeterlidir:

Leylî-i zülfün gamıyla hâlîmi görsün benim
Bu fenâ deşinde gelsün seyr-i Mecnûn isteyen (g.16:3)

Vâlihî’nin gazellerinin odak noktasında aşk olsa da ârifâne içerikte gazelleri de mevcuttur. Beyitte, sazlıktan kesilip ney haline gelen bir kamışın feryadı gibi kutsal ruh da topraktan bir beden kafesine hapsolmuştur. Bu yüzden her daim ağlayıp inlemesine şaşılmamalıdır:

Rûħ-ı kudsî cism-i hâke çünkü olmuşdur kafes
Tañ midur feryâd u zârî diñmese hiç bir nefes (g.4:1)

Şair, bazen de ârifâne sözlerini süslemeden metafor ya da mecazlara bürümeyip hikemî tarzda seçerken nasihat vermeyi de hedefler. Aşağıdaki beyitte kendine seslenen şair, eğer Hz. Allah’a ve Hz. Habibullah’a yakın olmak istersen beş vakit namazını kıl! diyerek kendisini uyarırken vermek istediği mesajı da açık bir şekilde ifade eder:

Dilersün olasın sen kurb-ı Hâzret

Yüri kı l Vâlihî beş vaqt namâzı (g.19:5)

Dîvânın Dil Özellikleri

Klasik Türk şiiri, gramatikal açıdan kronolojik olarak takip edildiğinde, 15. yüzyılın sonlarından itibaren Arapça-Farsça kelime ve kelime gruplarının etkisinde kaldığı görülür. Şairler her ne kadar bu unsurlardan faydalanıp şiirlerinde sıklıkla kullansalar da Türkçenin genel karakteristiğini muhafaza etmişlerdir. Bu şairlerden biri de Vâlihî'dir. 16. yüzyıla gelindiğinde Arapça ve Farsça unsurların şiir diline olan hızlı nüfuzunun, Vâlihî'nin şiirlerine aynı ölçüde sirayet etmediğini görmekteyiz.

Dîvânda yer alan şiirler genel olarak değerlendirildiğinde şairin Arapça-Farsça unsurları çok sık kullanmadığı, daha sade ve anlaşılır bil dil tercih ettiği görülmektedir. Şairin öz Türkçe kelimeleri seçmesi, Türkçe deyim ve deyişlere sıklıkla yer vermesi onun dil kullanımındaki tasarrufunu da gösterir mahiyettedir. Örneğin, can vermek, gün gibi başı ireyidi göge (baş göklere ermek), gün yüzün görmez (gün yüzü görmemek), diyâr-ı gurbete düşdüm (gurbete düşmek), elden gider (elden gitmek), yoluna ser terk idüp cân virmeyince (yoluna baş koymak; yoluna can vermek), ayaklarda kaluben (ayağa düşmek), kan yutar (kan yutmak), gûş eyle (kulak ver), vardukca eşigüñe (eşiğine yüz sürmek) gibi daha birçok deyim, Vâlihî'nin şiirlerinde sıklıkla kullandığı ifadelerdir.

Vâlihî'nin şiirlerinde Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların çok az kullanıldığı, mevcut tamlamaların ise çoğunlukla ikili şekilde izafe edildiği görülmektedir. İkili tamlamalarda da özellikle Farsça tamlamaların tercih edildiği görülmektedir. Örneğin, ebrû-yı nigâr, hûrşid-i dırahşân, zülf-i dil, baht-ı hümâyûn, gül-i zîbâ, seng-i mihrûn, rûh-ı revân, bâğ-ı cinân, hüsni cemîl, bâd-ı necât, dûd-ı siyâh vb. gibi. Şair, Farsça tamlamalar kadar olmasa da şiirlerinde Arapça tamlamalara da yer vermiştir.

Şiirlerinde üçlü tamlamalara çok az yer veren şair, üçten fazla kelimedenden oluşan tamlama şeklini tercih etmemiştir; sâkî-i gül-çihre, 'ârız-ı gül-gûn, Yûsuf-ı Mısr-ı melâhat, la'l-i mey-gûn gibi.

Nüshanın gramer özelliklerine bakıldığında nüshada Eski Anadolu Türkçesi gramer özellikleri sıklıkla görülmektedir. Dönemin teâmülünde de rastlanılan bu durum, Vâlihî Dîvânı'nda dikkat çekecek sıklıkta gözlemlenir. Özellikle EAT döneminde kullanılan fakat 15. ve 16. yüzyıllarda kullanımına pek rastlanılmayan "-zun" emir ekinin kullanımı (tutmazun=tutmasın) dikkat çeker.

Eserde nitelik-nicelik ve zaman bildiren zarf fiil ekleri ile emir eklerinin kullanımında da EAT gramer özelliklerine sıklıkla rastlanılır; -UbAn: satuban, kaluben (g.15:5), diyüben (g.8:5), düşüben (g.12:2); -IcAk: urıcak (g.8:5); -AlI: uralıdan (g.2:1); 1.teklik şahıs emir eki -AyIn: saklayayın (g.5:5), diyeyin; 3.teklik şahıs emir eki -zUn: tutmazun (g.4:5).

Dîvândan Alınmış Örnek Şiirler

Ĥarfü'z-zâl[2a] 1

mef' ulü/fâ' ilâtü/mefâ' ilü/fâ' ilün

Gelmez lebün gibi baña hergiz şeker lezîz

Olmaz ruhuñ gibi dañı bir verd-i ter lezîz

Dil puhte olsa tañ mı ruhuñ şem' ini görüp

Gün pertevinden olur imiş çün şemer lezîz
Her şubh-dem ki görse yüzün dil revân olur
Zîrâ ki gün toğarken olur her sefer lezîz
Cân virmek isterin göricek şubh-dem yüzün
Gelse ‘aceb mi kişiye h̄vâb-ı seher lezîz
Döndükce dil-berüm yüzüme karşı Vâlihî
Gelmez cihân içinde baña ol kadar lezîz

Harfî’r-râ[2a] 2

mef’ûlû/fâ’ ilâtû/mefâ’ ilû/fâ’ ilûn

Ġamze hadengi uralıdan ebrû-yı nigâr
Her zaġmı oldu sînemün üstinde yâdgâr
Güş eyle pendini bu kuluññ begüm-küşâ
Lâyıkdur ola kulağında dürr-i şâh-vâr
Fülk-i vücûdı baġr-ı ġama şalma key şaġın
İltmez kenâra kimseneyi hiç bu rûzgâr
Her kim çıkarsa ġurre ile hây u hû idüp
Ferhâdı şatuban daġı ekkâl bu kûh-sâr
Güş eylemez fiġânıñ ey Vâlihî o gül
Zîrâ anuñ yanınca senüñ gibi var hezâr

Harfî’z-zâ[8b] 3

mefâ’ ilûn/mefâ’ ilûn/fe’ ulûn

Ėadd-i ser-keşdür ol serv-i ser-efrâz
Niyâz itdükce ben dâ ’im ider nâz
Senüñ ġaddünde ġâlûñ dâne şanup
İder cân murġı her dem aña pervâz
Daġı Ferhâdı yâd idüp dün ü gün
İderler taġlar anuñçün ser-âġâz
Gönül başlar o demde biñ niyâza
Kaçan ol dil-ber-i ra’ nâ ide nâz
Yüzün gördükce dil feryâd eyler
Öter Vâlihî kuşlar çün güle yaz

Harfî’s-sîn [13b] 4

fâ’ ilâtûn/fâ’ ilâtûn/fâ’ ilâtûn/fâ’ ilûn

Rûġ-ı kudsi cism-i ġâke çünki olmuşdur kafes

Țaň mıdur feryād u zārı dıñmese hıç bir nefes
 Dehr gül-zārında bülbül gibi ‘aşık ƙan yuşar
 Güllerüñ yanınca seyr eyler görürsün hār u hās
 Ney gibi zārılığūñ her demde hālī olmasun
 N’eyleyem ey dil seni kim ıtmazuñ bir dem nefes
 Maħmil-i Leylā ta gördi deřt-i hāmūn içre çün
 Nāle-i Mecnūn oldu aña mānend-i ceres
 Hāl-i hindūsı ruħı devrinde ol řirīñ lebūñ
 Teng-i şekker üzre ƙonmuş Vālihī şan bir mekes

Ĥarfū’ş-řin[13b] 5

fe‘ ilātūn/fe‘ ilāūn/fe‘ ilātūn/fe‘ ilūn

Dem mi var dīdelerüm hier ile ƙan olmazmış
 Ėamzeñūñ tīrine yā dil key niřān olmazmıř
 Göz yaşı olmasa fāř olmaz idi sözüm hıç
 Ağlamayınca kişi ‘aşkı ‘ayān olmazmış
 Nice bir řaƙlayayın ‘aşƙuñı sīnemde senūñ
 Pertev-i şemsi ƙafes içre nihān olmazmış
 Tīr-i mařřūdunı irgürmez imiř menziline
 Her kimūñ ƙaddi bu meydānda kemān olmazmıř
 Nice bir řaƙlayayın Vālihī ‘aşƙ-ı yāri
 Ĥařre dek ‘aşƙ işi ger dense beyān olmazmış

Ĥarfū’ş-řād[16a] 6

fā‘ ilātūn/ fā‘ ilātūn/ fā‘ ilātūn/fā‘ ilūn

Gel řurāħīyi ele al sākıyā meydāne baş
 Meclise rindāne geldūñ ayağūñ merdāne bař
 Pādiřāh-ı ‘ālem-ārā olmaş isterseñ bugün
 Seng-i mihrūñ gele ey meh sīne-i sūzāne bař
 Duřter-i rez çekmek isterseñ delūƙanlu gibi
 Bir hārāmī gibi ey dil var yūri meyhāne bař
 Sākıyā meclisde ıurmasun yıƙulsun dirseñ
 Ol rařīb-i bed-likāya bir iki peymāne baş
 Vālihīnūñ dostum Ya‘ ƙūb-veř Yūsuf gibi
 Luşf idüp pāy-ı neřātı kulbe-i aħzāne baş

Ĥarfū’ı-ıā[16b] 7

mef'ûlü/fâ' ilâtü/mefâ' ilü/fâ' ilün

‘Âlem içinde naķş olalı ey nigâr hıttı
 Hıttıñ mişâli gelmedi bir yâdigâr hıttı
 Reyhân hıttıñı nesh idüben eylegil tirâş
 Kındurmıya bu gönümüze tâ ğubâr hıttı
 Çok hıttı yazıldı levh-i zamân üzre gerçi kim
 Yazmadı yed kimesneye çü yâķüt-vâr hıttı
 Hıddünde hıttı görince gönül âh idüp didi
 Budur cihâna beni iden bi-ķarâr hıttı
 Bu rüy-ı zerdüm üzre gören ķanlı yaşımı
 Eyler ki Vâlihî bezemiş zer-nigâr hıttı

Hırfü'z-zâ[16b] 8**mef'ûlü/mefâ' ilün/mef'ûlü/mefâ' ilün**

Her kişi ki itmişdür ol rûh-ı revândan hızzı
 Girse daħı itmezdüm bu bâĝ-ı cinândan hızzı
 Bu ‘âlemün ey dil-ber ne zevķi ola sensiz
 Sulţansa da itmeye gönül bu cihândan hızzı
 Sen var iken ey meh-rû olur mı ola kimse
 Yüzine bakup di ide hürşid-i dirâşşândan hızzı
 Bülbüllerinün zârın tırmayuben artur dil
 Beñzer o gül eylermiş bu âh u figândan hızzı
 Baña urıcaķ tırin ey Vâlihî bu gönüm
 Uç diyüben eyledi ol ķaşı kemândan hızzı

Hırfü'l-‘ayn[16b-17a] 9**fâ' ilâtün/ fâ' ilâtün/ fâ' ilün**

Gitmek için yâr diye el-vedâ‘
 Şoñra eyler rûhumuz tenden vedâ‘
 Nây-ı nâlem işidüp raķş itse yâr
 Mevlevîler gibi dil eyler semâ‘
 Şaña düşmenler ney sevmez dimiş
 Dostum itme bu sözi istimâ‘
 Olmuşuz cism-i kūyuñ atları
 Bilmezin nedir arada bu nizâ‘
 Vâlihî cehd it kesilme yârdan

Hayli müşkildür kişiye inkıtâ‘

Ḥarfü’l-ğayn[17a-17b] 10

mef’ülü/fâ‘ilâtü/mefâ‘ilü/fâ‘ilün

Ağyâr-ıla o dil-berümüz yâr imiş dirîğ
 Kim hem-nişîn olan gülle hâr imiş dirîğ
 Künc-i ğamında genc-i ruḥın dil umardı
 İllâ n’edem ki zülfi anuñ mâr imiş dirîğ
 Mecnûn-ı ḥastenüñ gözi yaşına raḥm idüp
 Cûlar fiğân idüp daḥı ağlar imiş dirîğ
 Ferhâduñ âh u nâlesine hem-ziyân olan
 Ol kûh-ı Bî-sütündaki tağlar imiş dirîğ
 Bir kez o serv Vâlihî hiç mâ’il olmadı
 Çeşmüm yolunda ger çeke ḥün-bâr imiş dirîğ

Ḥarfü’l-fâ[18a] 11

mef’ülü/fâ‘ilâtü/mefâ‘ilü/fâ‘ilün

Ben ḥastesine virse o dil-ber bu âb-ı luḥf
 Perverdesini şaḥki dirildür ol âb-ı luḥf
 Câna ‘araḥ mıdur görinen yüzüñ üzre yâ
 Dest-i leṭâfetiyle saçılmış gül-âb-ı luḥf
 Varduḥca eşiğüñe nice bir ‘itâb u ḳahr
 Bir gün açılsa üstümize n’ola yâb-ı luḥf
 Âb-ı ḥayât içmek idi şaḥki sâḳiyâ
 Şunsa elüme bir kez o dil-ber şarâb-ı luḥf
 Gün gibi başı ireyidi göge Vâlihî
 Bu zerreye toğaydı eger âftâb-ı luḥf

Ḥarfü’l-ḳâf[18b] 12

mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/mefâ‘ilün/mefâ‘ilün

Diyâr-ı ğurbete düşdüm bütün dünyâda yârum yoḳ
 Yenice bile seyr eyler ḳara gözlü nigârum yoḳ
 Düşüben baḥrınıñ gird-âbına bu fülk-i ten câna
 Kenâre çıkmağičün bir yegâne rüzgârum yoḳ
 Şarâb içün güzel sevme diyü hiç baña pend itme
 Bulursan çünki ey zâhid elümde ihtiyârum yoḳ
 Benüm bülbül gibi nâr-ı firâḳuñ ḥasreti bile

Olupdur ey gül-i ra' nâ yoluñda cümle vârum yok
 Yüri ser-pâ bürehne Vâlihî Mecnûn gibi dâ'im
 Benüm şimdengirü bu 'aql u nâmûs-ıla kârum yok

Ėarfü'1 -kef[21a] 13

fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün

Diñmez ise tañ mıdur feryâd u zârı bülbülün
 Kim yeter gül şevkine bağırında nârı bülbülün
 Var ise bir 'ârız-ı gül-güne 'âşıkdur yine
 Anuñ için sencileyin yok kararı bülbülün
 Perr ü bâli yanar idi sözüme pervâne-veş
 Uğrasaydı âhıma ger reh-güzârı bülbülün
 Dehr-i gül-zârında gördi bulmaz büy-ı vefâ
 Gitmez anuñçün dilinden inkisârı bülbülün
 İhtiyâr elden gider bağıdıkca her key yüzüne
 Nitekim gül görse kalmaz ihtiyârı bülbülün
 Şanma zâtıdur miyân-ı gülleri zerd olduğı
 Yel sirâyet eylemiş âh-ı şerârı bülbülün
 Gülşen-i küyında yârūñ Vâlihî nâlem benüm
 Eyleyemez bir yere gelse hezârı bülbülün

Ėarfü'1 -lâm[23b] 14

fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün

Küyüñüñ vaşfın işidüp senüñ ey Ėüsn-i cemîl
 N'ola cennetden şu yutup çıkısa cüy-ı Selsebîl
 Yanduguma mâh-ı ruşsârūñla ey şem'-i cemâl
 Tañ mıdur mihrüñ baña olsa bugün rüşen delîl
 Yûsuf-ı Mışr-ı melâğat Ėasretiyle rûz u şeb
 Gözlerüm yaşı 'aceb midür ağa manend-i Nîl
 Leblerüñe hem-dem olsun âb-ı Ėızrı isteyen
 Zülfüñe yapışsun ol kim dilese 'ömr-i Ėavîl
 Yoluna ser terk idüp cân virmeyince Vâlihî
 Vaşl-ı yâre iremezsın denile sen şöyle bil

Ėarfü'1-mîm[27b] 15

mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün

Ėaşuñ fikri-y-ile günden güne ey meh hilâl oldum

Belûn zikri-y-ile inceldi cismüm şan hayâl oldum
 Beni her kalb ile bir görme gel ey sîm-ten hergîz
 Ten-i zerdümle ben bir pûte-i ‘aşk içre kâl oldum
 Senûn ol la’ l-i mey-günüñ ğamından her dem ey sâķî
 Ayaklarda kaluben cür‘ a gibi pây-mâl oldum
 Firâķuñdan senûn za’ f ile cismüm şöyle inceldi
 Ki nâle kılmaĝa yoķdur mecâlüm şankî nâl oldum
 N’ola Selmâne mânend olsa şî’ rüm Vâlihî her ki
 Bugün erbâb-ı nazmuñ içre ben şâhib-kemâl oldum
Ħarfû’n-nûn[36b] 16

fâ’ ilâtün/fâ’ ilâtün/fâ’ ilâtün/fâ’ ilün

Ħadd-i yâri seyr kılsun serv-i mevzûn isteyen
 Zülfine itsün nazâr baĝt-ı hümâyûn isteyen
 Ol dilin içre olan dendâne itsün hoş nazâr
 Dünyede gün görmesün bir dürr-i meknûn isteyen
 Leylî-i zülfün ğamıyla hâlümü görsün benüm
 Bu fenâ deştinde gelsün seyr-i Mecnûn isteyen
 Sâķî-i gül-çihrenün mey-gün lebin görsün müdâm
 İşbu meydân-ı bezmde câm-ı gül-gün isteyen
 Vâlihî yârûn göziyle sözi vaşında bugün
 Görsün eş‘ ârum benüm pür-siĝr ü efsün isteyen

Ħarfû’l-vâv[45a] 17

fe’ ilâtün/fe’ ilâtün/fe’ ilâtün/fe’ ilün

Beni bîmâr iden ol dil-ber-i ra’ nâdur bu
 Beni zâr eyleyici bir gül-i zîbâdur bu
 Sîm-i eşki yoluña ĝarc iderüm eyle nazâr
 Gerek olur bu sözüm diñle ki dünyâdur bu
 Zülf-i dil-dâre dilâ olma muķayyed ĝazer it
 Ôtesi yoķdur anuñ bir ĝurî sevdâdur bu
 Baĝr-ı ‘aşķa düşüben ĝadd ü kenâr istemesün
 Kimse ka’ rına erişmez ulı deryâdur bu
 Vâlihî götür ayak terk-i ser it ĝit ‘ ademe
 Görüben diyeler ol bî-ser ü bî-pâdur bu

Ėarfü'l-he[45b] 18**fe' ilâtün/fe' ilâtün/fe' ilün**

İtmedi yüzüme bir kerre nigâh
 Ol kıara gözlü-y-ile ben n'idem âh
 Ger baña bād-ı necât irmezse
 Fülk-i ten olsa gerek ġark-ı günâh
 Gün yüzün görmez olaldan yârûñ
 Kıapladı gök yüzünü düd-ı siyâh
 Berü gel gül yüzünü bir göreyin
 Bu felek eylemeden cismi tebâh
 Ėançerinden ger ola Vâlihî yen
 Şekl-i süsen ola kıabrümde giyâh

Ėarfü'l-yâ [57a] 19**mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ülün**

Göre mi gözlerümüz yine yazı
 İde mi güllere bülbül niyâzı
 Dehânuñ sırrını ġonceye şordum
 Didi kimseye açma sen bu râzı
 Bu dünyâ yokluġına olma maħzûn
 Bu tekyedür bulursuñ çoġı azı
 Senüñ 'aşkıñda kıblem cümle 'uşşâk
 Görürler İşfahândan çok Ėicâzı
 Dilersüñ olasın sen kıurb-ı Ėazret
 Yüri kıl Vâlihî beş vaķt namâzı

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı bilindiġi üzere zengin bir birikime sahiptir ancak gerek yurt içi gerek yurt dışı kütüphanelerinde onlarca yazma eser keşfedilmeyi ve hak ettiġi deġere ulaşmayı beklemektedir. Üzerinde çalıřtıġımız ünük nüsha da bu eserlerden birisidir. Berlin Devlet kütüphanesinde yer alan Vâlihî Dîvâmı baştan ve sondan eksiktir. Çalışma esnasında nüshaya yeni mikrofilmler eklenmiştir ve eklenilmesi de muhtemeldir. 16. yüzyılda yaşadığı tespit edilen Vâlihî hakkında Latîfi Tezkiresi'nden başka bir kaynakta herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Latîfi, kendisi hakkında bir hiciv kaleme alan Vâlihî'yi ahlakî yönden hakarete varan cümlelerle eleştirmiş ve řairliġi hakkında ağır ithamlarda bulunmuştur.

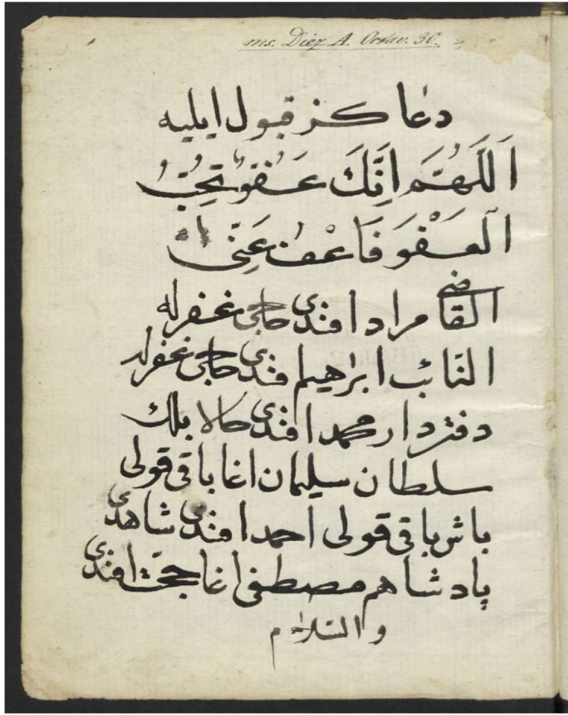
Vâlihî'nin edebî şahsiyetinin oluşumunda yaşadığı dönemdeki tanınmış şairlerin etkisi olduġu görülmektedir. 16. yüzyıl şairlerinden Fuzûlî, Necâtî, Zâtî gibi devrin tanınmış şairlerine nazire yazan

şair için bir nazire şairi demek yerinde olur. Gazelleri muhteva yönüyle âşıkâne ve şûhâne tarzda nitelendirilebilir. Onun şiirlerinde güzel ve güzele duyulan estetik zevk hâkimdir. Vâlihî'nin şiirleri için tasavvufî yönü yoktur demek yanlış olur ancak onun tasavvufa bakış açısı girift değildir. Şair, bu minvalde yazdığı gazellerinde genellikle nasihat vermeyi hedefler. Şekilsel olarak değerlendirildiğinde Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri ağırlıkta olan gazellerinde vezin ve kafiye başarılı bir şekilde kullanan şairin iyi bir tedrisattan geçtiğini söylemek mümkündür.

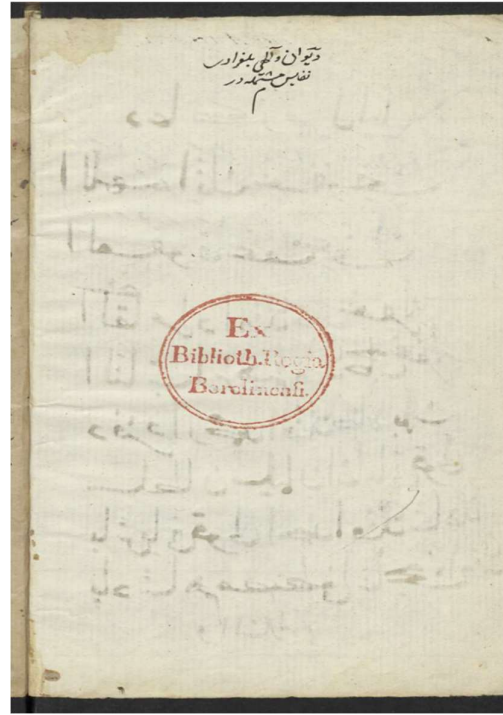
Kaleme alınmış her bir eser tanıtılmaya lâyıktır. Bu noktada Vâlihî her ne kadar Latîfî'nin ağır eleştiri oklarına maruz kalsa da kaleme aldığı manzumeleri edebî açıdan dikkate değerdir. Bu çalışmanın bundan sonra Vâlihî hakkında yapılacak çalışmalara kaynak teşkil edeceği öngörülmektedir. Nüshaya eklenecek yeni varak ya da sair nüshaların ortaya çıkması hâlinde, Vâlihî hakkında daha geniş bir perspektife ulaşılabacaktır.

Kaynakça

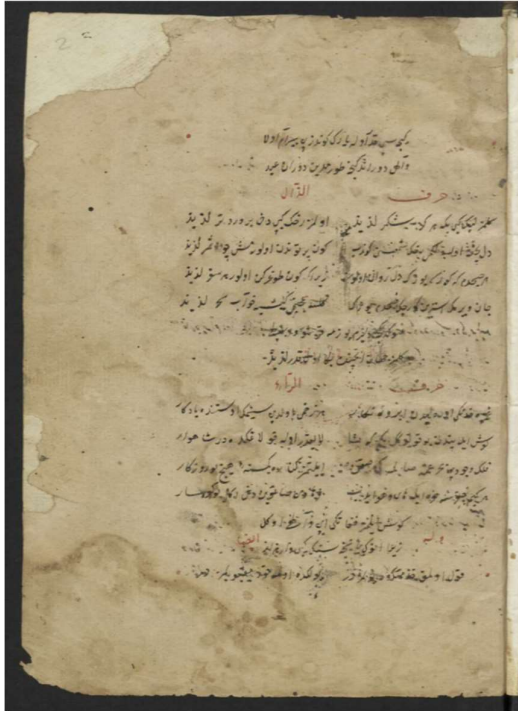
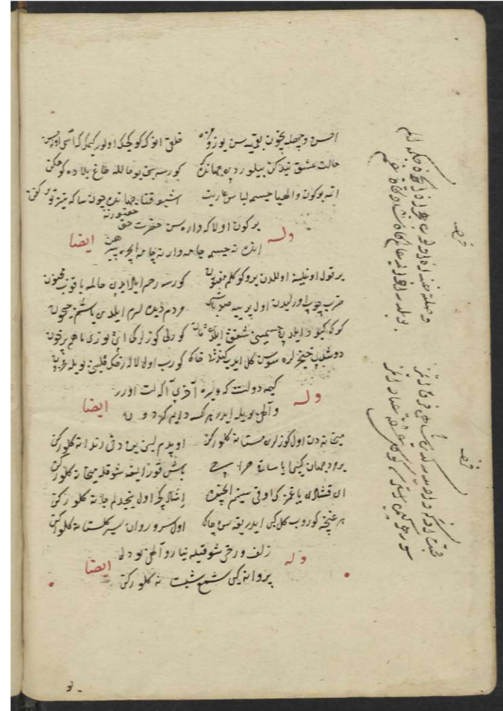
- Ahmed bin Muhammed bin Hanbel (1993). El-müsned (M. S. İbrahim, Çev.). Beirut.
- Bursalı Mehmed Tahir (1972). Osmanlı müellifleri (A. F. Yavuz ve İ. Özen, Çev.) Meral.
- Canım, R. (2018). Latîfî Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsıratu’n-Nuzamâ (İnceleme- Metin). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çavuşoğlu, M. (1979). Amrî Divanı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Dávid, G. (2001). “İstolni Belgrad”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 23, s. 405-407.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (1970). Son Asır Türk Şairleri C. 10. Milli Eğitim Basımevi.
- Mehmed Süreyyâ (1308). Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye C. 1-4. Matbaa-i Âmire.
- Mehmet Süreyya (1996). Sicill-i Osmânî. çev. S. A. Kahraman. TVY Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1970). Zatî Dîvânı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon) Gazeller Kısmı: C. 2, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). Ahmet Paşa Dîvânı. çev. A. N. Tarlan. Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1997). Necati Beg Divanı. çev. A. N. Tarlan. MEB Yayınları.
- Tarlan, A. N. (2009). Fuzûlî Divanı Şerhi. Akçağ Yayınları.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (1994). Es-Sünen (el-Câmi’). Beirut.
- Von Gabain, A. (1988). Eski Türkçenin Grameri. çev. Mehmet Akalın. TDK Yayınları

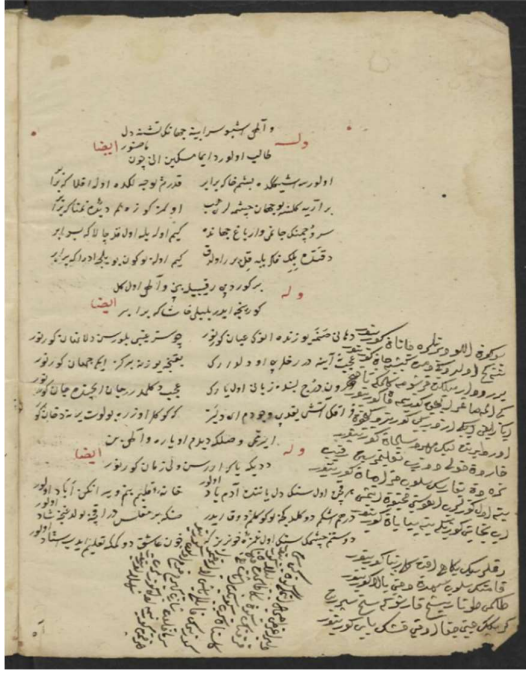
Şekil 1 Vikâye sayfasında yer alan fevâid kaydı.

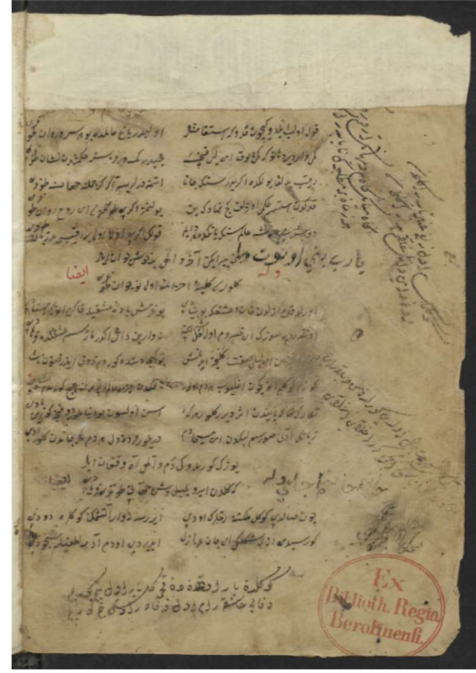
Şekil 2 1b' de yer alan ünvan kaydı.

Şekil 3 Baştan eksik olan 2^a sayfasında yer alan gazeller.

Şekil 4 Nüşadan bağımsız der-kenâra yazılan beyitler.

Şekil 5 Vâlihî'ye ait der-kenâra yazılan gazeller.

Şekil 6 Sondan eksik olan 58^b sayfasında yer alan gazeller.